

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

Ἐθνικὴ ἀνατροφή, ἠθικὴ ἀνατροφή, ἀπελευθέρωσις τῶν Ἑλλήνων. Τοιοῦτο εἶνε, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, τὸ τιθέμενον πρόβλημα πρὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ ἐν τῷ μέλλοντι ἐπιτυχία, ἡ νίκη ἐπὶ τέλους κατὰ τῶν παρεντιθεμένων προσκομμάτων, δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ὑπὸ ἄλλας συνθήκας, ἢ μόνον ὑπὸ τὰς τῆς ἠθικῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως τοῦ ἔθνους. Μόνον διὰ τῆς δυνάμεως ταύτης ὁ Ἑλληνισμὸς θέλει καταστῆ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἰσχυρὰ καὶ ἀκατάβλητος δύναμις, τὸ μὲν ἀνθισταμένη κατὰ τῶν ξένων πολεμίων, τὸ δὲ ἐξαγνίζομένη καὶ ἀνακαινίζομένη. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἐξαρτᾶται τὸ μέλλον αὐτοῦ, ἀλλὰ πρωτίστως ἡ ἔθνικὴ πρόοδος, ἣν ὀφείλει πάση θυσίᾳ καὶ παντὶ τρόπῳ νὰ ἐπιδιώξῃ.

Ἄνθρωπος, εἰς ὃν ἡ μοῖρα δὲν ἐπέτρεψε νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἱστορικῇ περιόδῳ, ὡς προσεδοκᾶτο, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εὐγενῆς καὶ ὑπέροχος, τοιαῦτα ἐκήρυττε, πρὸς πολλοῖς ἄλλοις, εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ, ἀναλαμβάνων τὴν ἡγεμονίαν, ἧς τοσοῦτον θὰ καθίστατο ἄξιος ὡς ἐκ τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ πλεονεκτημάτων.

« Νομίζω, ὅτι τὸ ζήτημα τῶν περὶ ἀνατροφῆς τῆς νεότητος μεριμνῶν εἶνε ἀρρήκτως συνδεδεμένον πρὸς τὰ κοινωνικὰ

ζητήματα. Ἄνατροφή ἀνωτέρα δέον νὰ καταστῆ προσιτὴ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς εὐρυτέρους πληθυσμούς· ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ἀποφύγωμεν τὴν ἡμιμάθειαν, ἣτις δημιουργεῖ κινδύνους σοβαροὺς καὶ γεννᾷ ἀξιώσεις ὑπάρξεως, εἰς ἃς αἱ οἰκονομικαὶ δυνάμεις τοῦ ἔθνους δὲν δύνανται νὰ ἐπαρκέσωσι. Πρέπει ὡσαύτως ν' ἀποφύγωμεν τὴν ἀποκλειστικὴν ἐπιδίωξιν τῆς αὐξήσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως, παραμελοῦντες τὴν ἠθικὴν ἀνατροφήν. Φυλὴ, ἀνατραφεῖσα ἐν ταῖς ἀγναῖς ἀρχαῖς τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τοῖς ἀπλοῖς ἡθεσι, θέλει δυνηθῆ μόνη νὰ κατέχη ἀρκοῦσαν δύναμιν ἀντιστάσεως, ὅπως ὑπερβάλη τοὺς κινδύνους, εἰς οὓς κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους τοῦ ζωηροῦ οἰκονομικοῦ ἀνταγωνισμοῦ τὰ παραδείγματα τοῦ πάσης θυσίας βιοπορισμοῦ, τὰ δοθέντα ὑπὸ τινων, ἐκθέτουσι τὴν ὅλην κοινωνίαν.»

Τὸ κοινωνικὸν ἅμα καὶ ἐθνικὸν τοῦτο πρόγραμμα τοῦ προτελευταίου Γερμανοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου ἔπρεπε νὰ εἶνε, κατὰ τὴν γνώμην μου, τὸ πρόγραμμα πάσης πεφωτισμένης λαϊκῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἐπίσης καὶ παντὸς λαοῦ, ἐν ἐπιγνώσει διαφερομένου ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ προαγωγῆς καὶ ἐργαζομένου πρὸς τοῦτο μετὰ συνέσεως καὶ σθένους, ἀξίου πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν. Ἡ τοιαύτη ἀνατροφή ἔσται ἢ κατ' ἐξοχὴν μέλλουσα νὰ διαπλάσῃ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ συνείδησιν, αὕτη θέλει ἐπιρρώσῃ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, θέλει μορφώσῃ αὐτὸν καὶ καταστήσῃ ὑπέροχον ἄνθρωπον καὶ πολίτην. Οὗτ' εὐχερὲς εἶνε τοῦτο, ἀλλ' οὐδὲ δυσχερὲς. Δὲν εἶνε εὐχερὲς, διότι ἡ ἀνατροφή, ἐκπροσωποῦσα ὑψίστην κοινωνικὴν λειτουργίαν, οὕσα ἀποκάλυψις ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, δύνამις, διευθύνουσα τὰς σχέσεις αὐτοῦ καὶ ἐνεργείας, δὲν δύνανται νὰ διεξαχθῇ εἰκῆ καὶ τυχαίως. Ἀπαιτεῖται ἰδιάζουσα ἰκανότης, πρωτίστως δὲ προπαρασκευὴ πρὸς

τὴν γενναίαν ταύτην κοινωνικὴν ἐργασίαν. Ἡ δύναμις ἐκείνη, ἥτις θέλει ἐμπνεύσει ἰσχὺν καὶ συνείδησιν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν, ἥτις θέλει παραλάβῃ τὸν λαὸν ἀπὸ τῶν κατωτάτων βαθμίδων τοῦ βίου, ἔν' ἀναβιβάσῃ αὐτὸν εἰς τὰς ἀνωτάτας σφαιρὰς τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀντιλήψεως, δὲν δύναται νὰ εἶνε ὑπερφυῆς κατὰ τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως. Ἐντεῦθεν αἱ ἐκδηλούμεναι δυσχέρειαι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τοιούτου σκοποῦ, ἀλλὰ καὶ δὲν εἶνε δυσχερές, ὑφισταμένης ἤδη ἀγαθῆς προαιρέσεως τῆς τε πολιτείας καὶ τοῦ ἀτόμου : τῆς μὲν πρώτης παρασκευαζούσης καὶ διευθυνούσης, ἂν ἡ ἀνάγκη τὸ καλῆ, τὴν τοιαύτην προπαρασκευὴν πρὸς κτῆσιν τοῦ ὑπερτάτου κοινωνικοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ δὲ ἀτόμου, μετ' εὐγνωμοσύνης καὶ ἀγάπης ἀποδεχομένου τὴν προσφορὰν ταύτην καὶ κατανοοῦντος, ὅτι ἐν αὐτῇ κεῖται μεγάλη εὐεργεσία, ἀτομικὴ καὶ καθολικὴ. Οὕτω κατ' ἀνάγκην ἡ πολιτεία καὶ τὸ ἄτομον συμπράττουσιν ἐν τῇ κτήσει τοῦ διὰ τῆς ἀνατροφῆς ἐπιδιωκομένου ὑψίστου σκοποῦ. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ νίκη, ἡ κατίσχυσις τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐπίσης ὁ θρίαμβος τῆς ἐλευθερίας ἐπὶ τῆς δουλείας. Διότι ἡ ἀνατροφή εἶνε ἀπελευθέρωσις, ἡ δὲ ἀπελευθέρωσις εἶνε ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ ἐπικαλεσθῶ, κηρύττων εἰς ὑμᾶς ταῦτα, ἓνα τῶν ὑψίστων ἱεροφαντῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἡ ἀνθρωπότης ἐκάλεσεν αὐτὸν θεῖον· καὶ οὐδέποτε ἐξηνέχθη δικαιότερα προσηγορία. Πλάτων, ὁ ἀπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀκαδημείας προφήτης, ἐδίδαξεν οὐχὶ μόνον τοὺς συγχρόνους αὐτῷ Ἀθηναίους ἢ Ἑλληνας, οὐχὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν μόνον, ἀλλὰ συλλήβδην πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Ἐκέκτητο τὴν συνείδησιν τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος ὑπὲρ πάντα ἴσως σύγχρονον καὶ μεταγενέστερον. Πρὸς τοῦτο δὲ συνίστη

κατ' ἐξοχὴν καὶ ἐκήρυττε τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν παιδείαν τῆς νεότητος ὡς τὴν μόνην δύναμιν, ἣτις συντελεῖ εἰς τὴν κατίσχυσιν τῆς ἀρετῆς. Διὰ τὸν Ἀθηναῖον μυσταγωγόν, ὁ ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν πολιτῶν ἄρχων, ὁ τῆς παιδείας ἐπιμελητὴς πάσης θηλειῶν τε καὶ ἀρρένων, ὁ τῆς μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς ἔφορος, «ἐτῶν μὲν γεγονῶς μὴ ἔλαττον ἢ πεντήκοντα, παίδων δὲ γνησίων πατήρ, μάλιστα δὲ υἱέων καὶ θυγατέρων, εἰ δὲ μὴ θᾶτερα,» εἶνε ὁ ὑπέρτατος τῆς πολιτείας ἄρχων. «Διανοηθῆτω δὲ αὐτός τε ὁ προκριθεὶς καὶ ὁ προκρίνων ὡς οὔσαν ταύτην τὴν ἀρχὴν τῶν ἐν τῇ πόλει ἀκροτάτων ἀρχῶν πολὺ μεγίστην· παντὸς γὰρ δὴ φυτοῦ ἢ πρώτης βλάστη καλῶς ὀρμηθεῖσα πρὸς ἀρετὴν τῆς αὐτοῦ φύσεως κυριωτάτη τέλος ἐπιθεῖται τὸ πρόσφορον, τῶν τε ἄλλων φυτῶν καὶ ζῶων ἡμέρων καὶ ἀγρίων καὶ ἀνθρώπων· ἄνθρωπος δὲ ἡμερον, ὅμως μὴν παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὸν καὶ φύσεως εὐτυχουῖς θειότατον ἡμερώτατόν τε ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἱκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφέν ἀγριώτατον ὅποσα φύει γῆ· ὧν ἔνεκα οὐ δεύτερον, οὐδὲ πάρεργον δεῖ τὴν παιδῶν τροφήν τὸν νομοθέτην εἶναι γίγνεσθαι.» (1)

Οὕτως ἐχρησιμοδοτεῖ ὁ Πλάτων ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Τοιοῦτος ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς, ἐπαναλαμβάνων μετὰ τοσοῦτους αἰῶνας. Καθ' ἣν στιγμὴν ἀντελήφθημεν, ἐν μέσῳ καταστροφῶν καὶ ἐρειπίων, τῆς ἠθικῆς καὶ ἐθνικῆς ἡμῶν καταστάσεως, καθ' ἣν στιγμὴν ἐπικαλούμεθα πάντες τὴν ἀνάγκην τῆς περισυλλογῆς καὶ τῆς ἀνορθώσεως, δὲν δύναμεθα νὰ πράξωμέν τι ἄλλο ἢ νὰ ἐνωτισθῶμεν τὰ ρήματα ταῦτα τοῦ σοφοῦ τῶν Ἀθηναίων· νὰ ἐπιζητήσωμεν, ἐξ ὀνόματος τῆς ἐθνικῆς ιδέας, τῶν τιμιωτάτων συμφερόντων τοῦ τε ἐλευθέρου καὶ τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ τὸν ἐπὶ τῆς

(1) Νόμοι 765 — 66.

ἐπιμελητὴν πάσης θηλειῶν τε καὶ ἀρρένων παιδείας, καὶ νὰ εἴπωμεν εἰς αὐτὸν σῶσον. . . . Ἡ ὑψηλὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ἔσται ἀληθῶς σωτηρία διὰ τὸν ἐπαπειλούμενον ἐθνισμόν. Αὕτη θέλει ἐξεγείρη καὶ ζωοποιήσῃ τὴν ὑπνώττουσαν ἑλληνικὴν ψυχὴν, τὴν παραπαίουσαν ἢ πελαγοδρομοῦσαν ἐθνικὴν συνείδησιν.

Ἄλλὰ μὴ ἀναμένωμεν τὰ πάντα παρὰ τῆς πολιτείας. Ὅσον καὶ ἂν αὕτη ἐπιτελῇ τιμίως καὶ προσηκόντως τὰ ἑαυτῆς καθήκοντα πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ ἔθνους, ἡ ἐνέργεια αὐτῆς δὲν δύναται νὰ τελεσφορήσῃ ἄνευ τῆς συμβολῆς τοῦ ἀτόμου. Τὸ ἐλεύθερον ἄτομον, ἐν συνειδήσει διατελοῦν ἑαυτοῦ, τῶν πνευματικῶν καὶ κοινωνικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, τῆς ἐθνικῆς ἀποστολῆς, ἣν εἰς ἑαυτὸ ἔχει κατ' ἐξοχὴν καθήκον νὰ ἐμπιστεύῃ, τὸ ἄτομον, λέγω, ὀφείλει νὰ κατανοήσῃ, ὅτι τὸ πρῶτιστον ὄργανον τῆς ἐνεργείας τῆς πολιτείας εἶνε αὐτὸ τοῦτο. Ὑπὸ τοιαύτην ιδιότητα δὲν παρακολουθεῖ μόνον τὸ ἄρμα τῆς πολιτείας, ἐστερημένον βουλήσεως καὶ αὐτονομίας, τοῦναντίον βαίνει παραλλήλως, συμπράττον αὐτῇ καὶ συνεργαζόμενον. Ἐν τῇ γενναίᾳ δὲ ταύτῃ συνεργασίᾳ πολιτείας τε καὶ ἀτόμου ἡ κοινωνία ἀντιλαμβάνεται πληρεστέρας τῶν ἑαυτῆς δυνάμεων, τὸ δὲ ἔθνος ὀρμαῖ μετὰ μείζονος σθένους καὶ ἐνεργείας πρὸς τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ σταδιοδρομίαν.

Εἶπον ἤδη ἐν τῇ προηγουμένῃ συνεντεύξει κατὰ πόσον εἶνε πλημμελὴς καὶ ἀπρόσφορος ὁ ὀργανισμὸς τῆς λαϊκῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδεύσεως, ἡκιστα ἐπιτυγχάνων τοῦ κοινωνικοῦ σκοποῦ. Τὸ αὐτὸ σύστημα διήκει καὶ διὰ τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως, καθίσταται δὲ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καταφανέστερον, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβέστερον. Ἐὰν αἱ κατώταται κοινωνικαὶ τάξεις στερῶνται τῆς προσηκούσης παιδεύσεως, διατελεῖ δ' ὁ

ἑλληνικὸς λαὸς ἀπόκληρος τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων, ὧν ἀπολαύουσιν ἄλλοι λαοί, ἐστερημένοι τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ πλεονεκτημάτων, ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ κοινωνικῇ βαθμίδι ἢ ἐκπαίδευσις παρέχεται ὀλεθριώτερον. Ὁ τε ἀτομικὸς καὶ ὁ οἰκογενειακὸς ἐγωϊσμὸς κατισχύουσι τέλεον ἐν τῇ ἀντιλήψει τῆς προσηκούσης ἀνατροφῆς. Τὸ ἄτομον, πρὶν ἢ εἰσέτι χειραφετηθῆ, πρὶν ἢ κατανοήσῃ τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, τὰς ἐμφύτους δυνάμεις, δι' ὧν θέλει καταστῆ ἱκανὸν πρὸς ἐπίδιωξιν τῶν σκοπῶν τοῦ βίου, καταλαμβάνεται, χειραγωγούμενον ἀπαισίως ὑπὸ τοῦ κοινωνικοῦ περιέχοντος, ἐξ ἀκράτου ἐγωϊσμοῦ, μόνον τὸ ἴδιον συμφέρον ἐπιζητοῦν καὶ περὶ οὐδενὸς ἄλλου εὐγενεστέρου σκοποῦ μεριμνῶν. Καὶ ὡς μὴ ὄφελεν, ἡ πολιτεία, οὐδαμῶς συνειδυῖα τὰ πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς κοινωνίας καθήκοντα αὐτῆς, ὑποθάλλει μᾶλλον ἢ παρακωλύει, διὰ τοῦ κρατοῦντος παιδευτικοῦ καθεστῶτος, τὰς ἐγωϊστικὰς καὶ χρησιμοθηρικὰς ροπὰς τοῦ ἀτόμου. Ἡ πολιτεία ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἐκδηλοῦται κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, προσμοιάζει πρὸς τὸν ὑπὸ τῶν θαλασσίων κυμάτων συντετριμμένον καὶ κατεφθαρμένον ἐνάλιον ἐκείνον Θεὸν Γλαῦκον, μονοβουχί ἀγνοοῦσα ἑαυτήν, ἀδιαφοροῦσα δὲ περὶ τὴν πλήρωσιν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Νοήσωμεν τοῦτο πάντες· ἀλλὰ πρωτίστως ἐργασθῶμεν, ἵνα παράσχωμεν αὐτῇ τὴν προσήκουσαν ἐμπιστοσύνην καὶ δύναμιν, δι' ἧς θέλει ἐπιτελέσῃ ὑψιστον καθῆκον, τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἀγαθοῦ, τὴν θεραπείαν τῶν ἀληθῶν ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν συμφερόντων. Μορφώσωμεν ἑαυτοὺς ὡς ἄτομα, ὡς ἐθνικοὺς καὶ κοινωνικοὺς παράγοντας καὶ ἐργάτας· ἀλλὰ σὺν τούτῳ ἔχωμεν πάντοτε ὑπ' ὄψει, ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου ἀπολήγει εἰς τὸ μηδέν, ἂν δὲν παραστατῇ αὐτῷ σθεναρὰ καὶ ἀξία τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς ἡ πολιτεία.

Ἰσχυριζόμενῃ ἤδη, ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν σύγχρονον κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, τοῦ τε ἐλευθέρου καὶ τοῦ ἀλυτρώτου, ὅτι ἡ παρεχομένη αὐτῷ ἐκπαίδευσις ὑπὸ τε τῶν ἀτόμων καὶ τῆς πολιτείας ἦκιστα εἶνε ἑλληνικὴ, προσαρμόζουσα δηλαδὴ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἰδιοφυίαν. Ἄν τὸ λαϊκὸν σχολεῖον κατεργάζεται τὸν Ἕλληνα ἐλλιπῆ καὶ ἀσθενῆ ἐν τῇ πλήρει ἐκδηλώσει καὶ παραστάσει τῶν φυσικῶν αὐτοῦ καὶ ἠθικῶν πλεονεκτημάτων, ἐνδεᾶ συνειδήσεως καὶ χαρακτῆρος ἀνθρώπου, ἐστερημένον πολιτικοῦ φρονήματος, ἀποβλέποντα μόνον εἰς τὸ εὐτελές συμφέρον, ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις παρέχει μείζονας ἀφορμὰς καταδίκης. Τὸ ἰδανικὸν ἐκεῖνο, ἡ μεγάλη δύναμις τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν ἀτόμων, ὃ περ κατεργάζεται τοὺς γενναιοτάτους τῶν χαρακτήρων, ὃ περ σφυρηλατεῖ τὴν ἀτεγκτον ἐθνικὴν ψυχὴν, κατ' ἐλάχιστον ἐκδηλοῖ τὴν ὑπερφυᾶ αὐτοῦ ἐνέργειαν. Ἡ ἐν τοῖς ἀνωτάτοις παιδευτηρίοις τῆς τε ἐλευθέρας καὶ τῆς ὑποδοῦλου Ἑλλάδος διδασκαλία ἐξέπεσε κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας δεκαετηρίδας τῆς ἀποστολῆς ἐκείνης, ἣν διεξεδίκει κατὰ τὴν περίοδον τῶν προηγουμένων γενεῶν. Σήμερον εἶνε κατὰ ποσὸν μᾶλλον ἐξηπλωμένη ἡ ἐκπαίδευσις ἐν τῷ ἑλληνικῷ, ἀλλὰ κατὰ ποιόν, ὀφείλω νὰ εἶπω, ὅτι εἶνε πλημμελής. Ἀποβλέπει πρωτίστως εἰς τὴν διάδοσιν ἐλαχίστων γνώσεων, καὶ τούτων ἐν λίαν περιορισμένη σφαίρα, προωρισμένων μόνον νὰ καταστήσωσι τὸν ἐκπαιδευόμενον ἀπλοῦν ἀγωνιστὴν ἐν τῷ ἐπαγγελματικῷ σταδίῳ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀλλ' οὐχὶ νὰ παράσχωσι σθένος καὶ ἐνέργειαν τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Φρονῶ, ὅτι ἡ τοιαύτη ἀνατροφή, ἐξουδετεροῦσα τὴν ἑλληνικὴν δραστηριότητα καὶ νοημοσύνην, παρακωλύει ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων τὴν ὑψηλοφροσύνην, τὴν φιλοδοξίαν, τὸ φρόνημα ἐν γένει, τὸ δημιουργοῦν τὰς μεγάλας

ἀτομικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀρετάς, τὸν εὐκαμπτον τῶν λαῶν χαρακτῆρα, ὅστις δὲν δύναται νὰ νοηθῆ καὶ νὰ λειτουργήσῃ ἄνευ τῆς προσηκούσης παιδεύσεως. Ὅπου ὁ ἐγωϊσμός κρατεῖ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ομάδων, ἀποσβέννυται τὸ αἶσθημα ὡς ἠθικὴ ὑπόστασις καὶ ἀλληλεγγύη, ὡς ἐθνικὴ ἰδέα καὶ δυνάμις. Ἐξω τῆς σφαίρας τῶν ἀτομικῶν αὐτοῦ βλέψεων οὐδενὸς ἑτέρου ἀντιλαμβάνεται ὁ ἄνθρωπος. Καὶ αὐτός, ὅστις περὶ τοῦ ἐγὼ μόνον μεριμνᾷ ἐν τῇ καθ' ἡμέραν κοινωνικῇ δράσει, τῇ ἄνευ περιπετειῶν καὶ κινδύνων διεξαγομένη, μείζονα ἀφοσίωσιν θέλει ἐπιδείξῃ πρὸς τὸ ἐγὼ τοῦτο ἐν ἡμέραις μεγάλων ἐθνικῶν κρίσεων καὶ περιπετειῶν, ὅποτε θὰ ζητηθῶσι παρ' αὐτοῦ μείζονες καὶ βαρύτεραι θυσίαι. Ἐννοεῖ ἑαυτὸν ὡς ἄτομον μόνον, ἀλλ' οὐδαμῶς ὡς σύνολον· οὐδένα ἀρέσκειται ν' ἀγαπᾷ ἐκτὸς ἑαυτοῦ. Ὅστις εἰθίσθη νὰ μεριμνᾷ περὶ τοῦ ἀτόμου μόνον, ἐκεῖνος οὐδέποτε θέλει περὶ τοῦ ὄλου μεριμνήσῃ· ὅστις οὐδεμίαν διαφέρεται νὰ ἔχη καὶ νὰ καλλιεργήσῃ ἰδέαν, ἐκεῖνος θέλει ἀδιαφορήσῃ νὰ θυσιάσῃ καὶ τὸ ἐλάχιστον ὑπὲρ τῆς μεγάλης ἀνθρωπίνης ἰδέας, ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Σᾶς παρακαλῶ, ἵνα μὴ με ὑπολάβητε ἀπαισιοδοξοῦντα, ἐπιθυμοῦντα νὰ εἶπω τι καινοφανές, ἀνυπόστατον, ἵνα προκαλέσω ἰδιαιτέραν προσοχὴν ἢ ἐντύπωσιν. Δὲν συνεργόμεθα ἐνταῦθα ἀτυχῶς, ἵνα τελέσωμεν τὴν ἐορτὴν τῶν ἐλληνικῶν ἐλευθερίων. Δὲν ἔχομεν ἀπὸ τινος χρόνου τὸ δικαίωμα νὰ περιαυτολογῶμεν καὶ νὰ κομπορρημονῶμεν· στερούμεθα τοῦ δικαιώματος τούτου, ἀφ' ἧς στιγμῆς παρεδώσαμεν, ἄνευ ἀντιστάσεως σχεδόν, εἰς τὸν ἐχθρὸν τῶν προγόνων ἐλληνικὰς χώρας, ἃς παρέσχεν ἡμῖν πρὸ ὀλίγου χρόνου ἡ εὐρωπαϊκὴ γενναιοδωρία. Λαὸς αὐτοκτονῶν ἐν μακαρίᾳ ἀδιαφορίᾳ, μὴ παρέχων προσοχὴν εἰς τὰς νοθεσίας καὶ τὰς γνώμας τῶν ἐπαϊόν-

των, καθιστάμενος ὄργανον τῶν ἀσυνέτων καὶ τῶν κερδοσκόπων, ἂν δὲν συνέλθῃ εἰς ἑαυτόν, ἂν δὲν ζητήσῃ νὰ φωτισθῇ, νὰ μελετήσῃ τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ πρόβλημα, νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν λύσιν αὐτοῦ συνετῶς καὶ σωφρόνως, ὁ λαὸς ἐκεῖνος εἶνε προωρισμένος νὰ συτριβῇ ὑπὸ τὸ ἄρμα τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων· τολμῶ νὰ εἶπω — δὲν ἔχει λόγον ἱστορικῆς ὑπάρξεως. Τὴν σύνεσιν ταύτην, τὸ φρόνημα, τὸν χαρακτήρα, τὴν εὐγενῆ ψυχὴν δύναται νὰ παράσχῃ αὐτῷ μόνον ἢ διὰ τῆς ἀληθινῆς παιδείσεως παρεχομένη ἀποκάλυψις. Αὕτη θέλει ἐρμηνεύσῃ τὸ ἀπόρρητον τῶν συμφορῶν, ἃς ἀγνοεῖ, ἢ δυστροπεῖ νὰ ὁμολογήσῃ ὁ τετυφλωμένος ὑπὸ τῶν προλήψεων πολίτης· αὕτη θέλει ἐνισχύσῃ αὐτὸν ἐν τῇ ἀναζητήσει τῶν τρόπων, διῶν θέλει ἐξαγνισθῇ, φωτισθῇ, καταστῆ ἐπὶ τέλους ἄξιός τῶν ἐθνικῶν προσδοκιῶν. Σεῖς δέ, οἱ νέοι, πρέπει νὰ καταστῆτε οἱ μῦσται καὶ οἱ λειτουργοὶ τῆς εὐγενοῦς ταύτης ὑπηρεσίας. Σεῖς δὲν ἔχετε προσβληθῆ ἔτι ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς νόσου, ἣν ἡ ἀληθὴς ἐκπαίδευσις ἔχει ἀποστολὴν νὰ θεραπεύσῃ· ἢ, καὶ ἂν τινες εἶνε προσβεβλημένοι, ἡ νόσος αὕτη, ὡς ἐκ τοῦ δραστηρίου ὑμῶν φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὀργανισμοῦ, δὲν εἶνε ἀνίατος· ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ κατορθωθῇ μόνον διὰ προσευχῆς καὶ νηστείας, διὰ μακρῶν καὶ ἐπιπόνων ἀγώνων.

Ἄνεγνωσιν — καὶ ἀνέγνωτε βεβαίως πάντες — πολλὰς συμβουλὰς, ἀπευθυνθείσας καὶ ἀπευθυνομένας ἡμῖν ἀπὸ τινος χρόνου ὑπὸ θερμῶν καὶ εἰλικρινῶν φίλων τῆς ἡμετέρας πατρίδος. Ἄλλ' οὐδεμίαν προῦκάλεσεν, εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον, τοσαύτην ἐντύπωσιν, ὅσον ἡ εὐγενὴς νοθεσία ὑπερόχου Γαλλίδος, ἣτις ἐδημοσιεύθη κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας. Εἶχον τὴν εὐτυχίαν ἄλλοτε ν' ἀσπασθῶ τὴν χεῖρα, ἣτις ἔγραψε τὰς θαυμασίας γραμμὰς τῆς παρηγορίας καὶ τῶν ἐλπίδων, ἃς προτίθει κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ σᾶς ἀναγνώσω, ν' ἀποκαλέσω

αὐτὴν Ἑλληνίδα, ἱέρειαν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ καλοῦ·
ν' ἀκούσω ἀπὸ τῶν χειλέων αὐτῆς λόγους ἐθνικῆς ἐνισχύσεως
καὶ ἐνεργείας, ὑποσχέσεις ἰσχυρᾶς ἀντιλήψεως καὶ συνεργασίας.

Ἡ κυρία Ἰουλιέττα Ἀδάμ εἶνε ἐν τῶν ἐξόχων πνευμά-
των τῆς συγχρόνου Παλλίας, Σίβυλλα, ἐν τῇ πλήρει ἐννοίᾳ
τῆς λέξεως, μία τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἱερειῶν, αἵτινες ἄλλοτε
ἀπεκάλυπτον τὰ μυστήρια τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς εἰς τοὺς
λαοὺς τῆς Γαλατίας. Πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἔγραφε τὰ ἐπόμενα
ἐκ τῆς ἐλληνικῆς Μασσαλίας πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος :

« Πᾶς λαός, ὃν ἔπληξεν ἡ τυφλὴ τῶν ὀπλῶν τύχη ἐν
συμμαχίᾳ μετὰ κακοποιοῦ διπλωματίας, ἔχει τὸ ἄμεσον δι-
καίωμα ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἐπλήγη τυφλῶς καὶ ἀδίκως.

« Εἰς τὸν ἡττηθέντα λαὸν ἀπόκειται ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡτ-
τήθη μὲν, ἀλλὰ δὲν συνετρίβη.

« Ἡ ἡττα ἀποτελεῖ βάπτισμα χυθέντος αἵματος, ἐκ τοῦ
ὁποίου δύναται ν' ἀναθάλη ἡ ἀναγέννησις.

« Νὰ μελετήσῃ τὰς αἰτίας τῶν συμφορῶν αὐτοῦ — ἰδοὺ τὸ
πρῶτον καθῆκον λαοῦ ἡττηθέντος. Εὐθὺς ὡς διαγνώσῃ τὰς
ἀφορμὰς ταύτας, ὀφείλει νὰ λάβῃ μίαν πρὸς μίαν τὰς κατα-
χρήσεις καὶ τὰ σφάλματα καὶ ἐν τῷ κατ' αὐτῶν ἀγῶνι νὰ
διαθέσῃ τὸ σθένος, τὴν δύναμιν τῆς ἀντιστάσεως, τὴν ἐνέρ-
γειαν, ἣτις ἀπέλιπεν αὐτὸν κατὰ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ
ἐχθροῦ.

« Πρέπει γὰρ νικήσῃ αὐτὸς ἑαυτόν, ἵν' ἀποδείξῃ, ὅτι δὲν
ἐνικήθη.

« Λαὸς πράττων τοῦτο — λαός, καταπολεμῶν γενναίως τὰς
ἀφορμὰς τῆς ἡττης αὐτοῦ — ἀνευρίσκει ἐν αὐτῇ τῇ συμφορᾷ
τὰ πολυτιμότερα στοιχεῖα τῆς ἀναπλάσεως καὶ τῆς ἀνορθώ-
σεως αὐτοῦ ».

Κύριοι. Ἡ χαράξασα τὰς λέξεις ταύτας εἶνε γυνή, ἀλλὰ

σπανιώτατα ἀνδρικώτεροι σκέψεις καὶ νοουθεσίαι ἀπηυθύνθησαν ἡμῖν. Ἀποκρύψωμεν τὸ πρόσωπον ἐξ αἰδοῦς· ἀλλὰ συγχρόνως ἄς εὐχαριστήσωμεν ἀπὸ μέσης καρδίας, ἄς ἐπευφημήσωμεν τὴν ὑπέροχον γυναῖκα, ἣτις ἀπὸ δεκαετηρίδων συνηγορεῖ ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν πόθων καὶ δικαίων ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ. Ἡ εὐγενὴς αὐτῆς φωνὴ ἔστω βάλσαμον παρηγορίας ἐπὶ τοῖς παθήμασιν ἡμῶν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ σύμβουλος καὶ ὁδηγὸς ἐν τῇ ἀρχομένῃ ἐθνικῇ περισυλλογῇ καὶ τῷ ἀγῶνι τῆς ἐπανορθώσεως καὶ τῆς προσεχοῦς σταδιοδρομίας.

« Πρέπει νὰ νικήσητε ἑαυτούς, ἵν' ἀποδείξητε, ὅτι δὲν ἐνικήθητε ».

Τὸ πρόγραμμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ τύχη πραγματώσεως ἄλλως ἢ διὰ τῆς προσηκούσης μόνον ἐθνικῆς παιδεύσεως. Ὁ ἐξαγνισμὸς ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων τοῦ παρελθόντος, ἡ ἴασις, ἡ σωτηρία τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, ἡ ἐξέγερσις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἡ ἐνίσχυσις τοῦ ἥθους καὶ τοῦ χαρακτῆρος θέλουσιν ἐπιτευχθῆ μόνον διὰ τῆς τοιαύτης θεραπείας.

Ἡ ἐθνικὴ αὕτη ἐκπαίδευσις, ἡ ἀρχομένη κατὰ πρῶτον ἐν τῷ λαϊκῷ Σχολείῳ, δεόν νὰ ἐκδηλωθῆ πληρεστέρα καὶ ἑλληνικωτέρα ἐν τοῖς ἀνωτέροις ἐγκυκλίοις σχολείοις πάσης κατηγορίας, καὶ ἐπὶ τέλους ἐν τῷ πανεπιστημίῳ. Τοῦτο πρέπει νὰ καταστῇ ἡ κωρωνὶς τῆς ἐθνικῆς μορφώσεως. Ἀλλ' ἡ μόρφωσις αὕτη δὲν περιλαμβάνεται μόνον ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς εἰδικῆς ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλίας. Ὅσον καὶ ἂν τυγχάνῃ αὕτη πλήρης καὶ γενναία, ἔσται ἀείποτε ἐλλιπής, ἂν δὲν ἐξακολουθήσῃ ἐπιδιώκουσα τὸν ἐθνικὸν αὐτῆς προορισμὸν καὶ ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ σφαίρᾳ τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πᾶσαι αἱ ἐν τῇ κοινωνίᾳ δρῶσαι καὶ λειτουργοῦσαι δυνάμεις, ἡ πολιτεία ἐν τοῖς πρώτοις, αἱ ὀμάδες, τὰ ἄτομα, ὑπό τε τὴν ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτῶν ιδιότητα καὶ ἀπο-

στολήν, δέον νὰ συνεχίσωσι τὸ μορφωτικὸν καὶ ἐπανορθωτικὸν ἔργον τῆς ἐθνικῆς μορφώσεως καὶ διαπαιδαγωγήσεως. Δὲν εἶνε δυσχερῆς ἡ τοιαύτη ἐνέργεια, ἀπαιτεῖ μόνον πεποίθησιν, πίστιν, ἐπιμονήν, σθένος. Ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἡ καθ' ἡμᾶς γενεά, συναισθανομένη ἑαυτήν, κατανοοῦσα τὴν ἱστορικὴν ἀποστολήν, ἣτις ἐπεβλήθη αὐτῇ ἐκ τοῦ παρελθόντος ἐθνικοῦ βίου, ἐν βραχεῖ χρονικῷ διαστήματι θὰ ἀνακύψῃ, θὰ ὀρθοποδήσῃ, θὰ σταδιοδρομήσῃ, ἐπανορθοῦσα τὰς ἀπωλείας, ἀναλαμβάνουσα ὑπὸ γενναιοτέρας καὶ τιμιωτέρας συνθήκας τὸν ἀγῶνα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου.

Εἶπον ἤδη ἡμῖν, τί κατ' ἐξοχὴν ἐπιβάλλεται πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον—ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν τοῖς σχολείοις, ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν τῇ κοινωνίᾳ μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ἀπὸ τοῦ Σχολείου, συνεχίζουσα αὐτὴν καθ' ὠρισμένον ἐθνικὸν πρόγραμμα.

Σᾶς παρακαλῶ νὰ παρακολουθήσητε τὴν εὐρυτέραν ἀνάλυσιν τοῦ θέματος τούτου.

Ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις σημαίνει ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀνθρωπιστικὴν ἐκπαίδευσιν. Οὕτως ὠνομάσθη αὕτη ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων, καὶ ἔτι ἀρτιώτερον κατὰ τοὺς ἀπὸ τῆς μεγάλης θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως χρόνους. Ἀνθρωπιστικὴ ἐκπαίδευσις· ἐξημέρωσις τοῦ ἥθους, ἐξυγίανσις τοῦ χαρακτῆρος, φωτισμὸς τοῦ νοῦ. Οἱ βάρβαροι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν γενέσεως ἐπὶ αἰῶνας ἐστερημένοι παντὸς φωτισμοῦ, ἀνέβλεψαν τὸ πρῶτον πρὸς τὸ ἀληθινὸν φῶς, εὐθύς ὡς ἐδιδάχθησαν τὰ ἐλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἐλληνικὴν ἐπιστήμην. Κατεκτήθησαν ὑπ' αὐτῆς καὶ ἐξημερώθησαν· ἐγένοντο ἄνθρωποι. Οὕτως ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευ-

σις ἐθεωρήθη ἔκπαλαι ἀνθρωπιστική, ὁ δὲ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς δικαίως ἐχαρακτηρίσθη ἀνθρωπισμὸς.

Ἡ διὰ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ ἐπιστήμης κατάκτησις δὲν εἶνε γεγονός, χαρακτηρίζον μόνον τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀναγέννησεως καὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως αἰῶνας. Πρὶν ἢ ἤδη ἡ νεωτέρα Εὐρώπη ἀναβλέψη πρὸ τινων αἰῶνων πρὸς τὸ ἀληθινὸν φῶς, ἀνάψασα τὴν λαμπάδα τοῦ φωτός τῆς ἑλληνικῆς γνώσεως, λαὸς ἀρχαιότερος ἐν τῇ ἱστορικῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, κατακτῆσας τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, κατεκτήθη παραχρῆμα ὑπ' αὐτοῦ. Τὸ βάρβαρον Λάτιον ὑπέστη τὸν παγκόσμιον νόμον τῆς ἡττης τοῦ σκότους ὑπὸ τοῦ φωτός· ὁ δὲ ἐθνικώτατος τῶν αἰδῶν τῆς Ρώμης δὲν ἐδίστασεν ἐν εἰλικρινείᾳ καὶ παρρησίᾳ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἡτταν τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἡττημένων τῆς Ἑλλάδος. Ὅτε ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Ρώμη ἐν τε τοῖς γράμμασι καὶ ταῖς ἐπιστήμασι, τοῦτο ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὴν ἐπίδρασιν, κατάκτησιν, κατὰ τὸν ποιητὴν, τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὕτη, ὁ ἀνθρωπισμὸς, ἡ πραγματικὴ εἰς ἑαυτὸν ἀποκάλυψις τοῦ ἀνθρώπου, τελεῖται ὑπὸ ἀσιωτέρους διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος οἰωνοὺς κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν καὶ τὴν Μεταρρυθμίσιν. Σπανίως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐξεδηλώθη δραστηριώτερον ἢ κατὰ τοὺς ἔκτοτε παρακολουθήσαντας αἰῶνας. Ἐν ποίᾳ καταστάσει διετέλει ἀληθῶς ὁ κόσμος ἐν Εὐρώπῃ πρὸ τῆς μετὰ τὰς Σταυροφορίας ἐπελθούσης κατάκτησεως τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, αὐξηθείσης καὶ μεγαλυνθείσης μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου! Ἀτίθασος, σιδηροφοροῦσα, ἀγνοοῦσα τὰ κοινότατα τῶν στοιχείων τῆς γνώσεως, αἰφνιδίως περιβάλλεται ὑπὸ τοῦ θείου φωτός τῆς ἑλληνικῆς ἀποκαλύψεως. Σοφοὶ ἐξ Ἰταλίας προμηθεύονται ἐξ Ἑλλάδος χειρόγραφα, ἅτινα καθίστανται ἡ πρώτη ἀφε-

τηρία τῆς κυοφορουμένης ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν τῆς Ἑσπερίας Ἀναγεννήσεως. Ἡ ἀποκάλυψις προβαίνει ἡμέρα τῇ ἡμέρα, ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει συνείδησιν ἑαυτοῦ, τὸ ἑλληνικὸν φῶς ἐξαπλοῦται, ἵνα ρίψη τηλαυγεῖς μαρμαρυγὰς ἐπὶ τῶν θαυμασίων σελίδων τοῦ Φραγκίσκου Πετράρχου, ἐπὶ τῆς γενναίας σκέψεως τοῦ Νικολάου Μακιαβέλλη, ἐπὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Γαλιλαίου, ἐπὶ τῶν ἀπαραμίλλων δημιουργημάτων τοῦ Ραφαήλου καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου. Ὅτε δὲ ὁ ἀστὴρ τῆς Ἀναγεννήσεως ἐσκοτίζετο ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ τῶν νεφῶν τῆς ἐθνικῆς καταπτώσεως, τὸ φῶς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰσῆλθαι νικηφόρον εἰς Γαλλίαν, εἰς Ἀγγλίαν, εἰς Γερμανίαν, εἰς Ὀλλανδίαν, πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἐμπνέον τοὺς μεγάλους σοφοὺς καὶ πρωτοστάτας τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ τῶν νέων ἰδεῶν ὑπὸ τοὺς ἐπιφανεῖς καθηγεμόνας τῆς νέας ἱστορικῆς σταδιοδρομίας, ὧν οἱ ἐπιφανέστατοι καλοῦνται Μελάγχθων, Ἐρασμος, Δούθηρος, Θωμᾶς Μῶρος, Οὔγων Γρότιος, Καρτέσιος, ἵνα περιορισθῶ εἰς τοὺς γνωστοτάτους.

Ἡ μεγάλη αὕτη κατάκτησις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ γνώσεως ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς σήμερον. Ἡ ἱστορία πιστοποιεῖ ἕκτοτε δι' ἀναμφισβητήτων παραδειγμάτων, ὅτι ἡ κατάκτησις αὕτη ὑπῆρξεν εὐεργετική, ὅτι ἐξεπολίτισε τοὺς ἐν ἀμαθίᾳ καὶ πνευματικῇ σκοτίᾳ διατελοῦντας βαρβάρους λαοὺς. Ὁ δὲ πολιτισμὸς, ἀρχαῖός τε καὶ νεώτερος, δέν δύναται νὰ ἐπιδείξη ἄλλην ἀφετηρίαν ἢ τὴν ἑλληνικὴν ταύτην κατάκτησιν. Πλέον ἢ ἀπαξ ἐξεδηλώθη κατ' αὐτῆς ἡ ἐκ προλήψεων καὶ κακοβουλίας ἀντίδρασις, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦτο τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε πᾶσα ἐναντία γνώμη ὑπεχώρει πρὸ τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ. Τοιαύτη εἶνε ἡ διὰ τῶν

αἰῶνων θριαμβευτικὴ πορεία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, δι' ἧς ἐμορφώθη οὐχὶ εἷς, ἀλλὰ πλείονες πολιτισμοί.

Τί θὰ ἦτο ἡ ἀνθρωπότης ἄνευ τῆς ἱστορικῆς ἐμφανείας τῶν Ἑλλήνων; Ποῖος ἄλλος λαὸς ἀπεκάλυψε τοσοῦτον εὐγενῶς τὴν μεγάλην δύναμιν τῆς σκέψεως, δι' ἧς ἀνυψώθη τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τὴν περιωπὴν ἐκείνην, ἣν οἱ πρὸ αὐτοῦ ἄνθρωποι ἀπέδιδον εἰς θείαν δύναμιν, γενέτειραν πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πραγμάτων;

Ἡ τε μορφή καὶ ἡ ψυχὴ τῆς ἑλληνικῆς ταύτης γλώσσης εἶνε ἐξαισιῶν ἐκδηλώσεις τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ. Καὶ ἐν τούτοις ποία αὐτῆς ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους παρ' ἡμῖν ἐπίδρασις; Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διδάσκεται ἐν τοῖς Σχολείοις ὡς νεκρὸν καὶ ἄψυχον σῶμα, ἐστερημένον ζωῆς, ἐσωτερικῆς δυνάμεως, κάλλους, εὐρυθμίας. Ἄν ἐμπνέη θαυμασμὸν εἰς τοὺς ξένους, ἂν χειραγωγῇ αὐτοὺς πρὸς τὴν εὕρεσιν τῶν ἀληθῶν τρίβων τῆς γνώσεως καὶ τῆς πνευματικῆς δημιουργίας, ἡ σπουδαιότης αὐτῆς ἐν τῇ μορφώσει τοῦ ἐθνικοῦ βίου ὀλιγωρεῖται, ἂν μὴ ἀμφισβητῆται. Ἡρξάτο δὲ ἐν στενοῖς κύκλοις ἐκδηλουμένη καὶ ἀντίδρασις κατ' αὐτῆς, ὡς μὴ θεραπευούσης τὰ σύγχρονα ἐθνικὰ συμφέροντα, ὡς μὴ ἐρμηνευούσης τὴν νεωτέραν σκέψιν, ὡς μὴ δυναμένης νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν καθόλου ἐθνικὴν ἀνατροφὴν. Δέον ν' ἀναζητηθῇ βεβαίως τὸ αἷτιον τῆς τοιαύτης ἀντιδράσεως κατὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους, κατὰ τῆς ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας μυσταγωγῆς τῆς ἀνθρωπότητος, κατὰ τοῦ ὑπερφουῶν τούτου ὀργάνου τῆς σκέψεως. Κατ' ἐμέ, αἰτία τοῦ τοιούτου δισταγμοῦ πρὸς τὴν γνησίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἶνε ἡ ἐν τοῖς παρ' ἡμῖν Σχολείοις πλημμελεστάτη αὐτῆς διδασκαλία. Ἐπιζητεῖται ἡ νόησις τοῦ γράμματος μόνον, οὐχὶ δὲ τοῦ πνεύματος· ἐρμηνεύονται συνήθως ἀδιάφορα

πράγματα, ξένα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκπαιδεύσεως, οὐδαμῶς δὲ ἢ ἔννοια, ἢ οὐσία, δι' ὧν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς τῆς μορφώσεως τοῦ πνεύματος, τοῦ ἤθους, τοῦ χαρακτῆρος. Τίς εὐγενέστερος παιδαγωγός, ἔθνικός τε ἅμα καὶ πολιτικός, ἀπὸ τὸν Αἰσχῦλον, τὸν Ἀριστοφάνη, τὸν Σοφοκλῆ, τὸν Πλάτωνα, τὸν Δημοσθένη; Καὶ ἐν τούτοις, ἡ μεγάλη αὐτῶν διδασκαλία παρανοεῖται ὑπὸ τῶν διδασκόντων, ὧν πᾶσα ἢ μέριμνα καὶ ἡ ἐργασία περιορίζονται εἰς τὴν ἀνατομικὴν ἔρευναν τῶν λέξεων, ἐν παγερᾷ ἀδιαφορίᾳ περὶ τῶν νοημάτων.

Ὁ πολυθρύλητος ἐκεῖνος νεανίσκος τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, ὁ τόσον πολλὰ ὑποσχόμενος καὶ τόσον ὀλίγα κατορθώσας, ἐρράπισε γραματοδιδάσκαλον, μὴ ἔχοντα παρ' ἑαυτῷ, μὴ ἐρμηνεύοντα τὸν θεῖον Ὅμηρον. Παρακαλῶ νὰ ἐξευρεθῇ ἡ προσήκουσα ποινὴ διὰ τοὺς παρ' ἡμῖν στρεβλωτάς τῆς καλλίστης καὶ κατὰ μορφήν καὶ κατ' ἔννοιαν ἑλληνικῆς γλώσσης, ἧς οἱ φοβερώτεροι ἐχθροί, οἱ ἀδιάφοροι καὶ ψυχροὶ ἐρμηνευταί, εὐρίσκονται ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι.

Ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν θλιβερῶν συμπτωμάτων τῆς ἐθνικῆς καταπτώσεως ἐν τῶν ἐνεργεστάτων εἶνε, κατ' ἐμὴν γνώμην, ἡ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ὀλιγωρία τῆς πραγματικῆς, τῆς ἐθνικῆς διδασκαλίας καὶ ἐρμηνείας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἡ ἐκπαίδευσις καθίσταται ἀποθηριωτική. Ἡ γλῶσσα δὲν εἶνε πλέον τὸ ὄργανον τῆς σκέψεως, παρακωλύει τὴν ἐλευθέραν καὶ δημιουργικὴν αὐτῆς λειτουργίαν. Λαὸς δέ, ἐστερημένος τῶν μέσων τῆς προσηκούσης χρήσεως τῆς γλώσσης αὐτοῦ, στερεῖται ἐνὸς τῶν κρατίστων ὀργάνων τῆς ἱστορικῆς δράσεως.

Ἀντιλαμβάνεσθε βεβαίως καθ' ἑκάστην τοῦ κατὰ τῆς γλώσσης τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους ἀγῶνος. Μὴ ζητήσητε ν' ἀνεύρητε ἀλλαχοῦ τὰ αἷτια τῆς δισπιστίας ταύτης,

ἢ ἐν τῇ φαύλῃ καὶ πλημμελεῖ αὐτῆς ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλία.

Ἐκὰς οἱ βεβήλοι! ἄς μὴ ἐπιτρέπηται ἡ ἐρμηνεία καὶ ἡ διδασκαλία τῶν αἰδίων μνημείων τῆς πατρῴας γλώσσης, ἡ βεβήλωσις, εἰς τοὺς ἀνικάνους νὰ κατανοήσωσι τὸ θεῖον αὐτῆς κάλλος, τὰ ἀδρὰ νοήματα, τὰς ὑπερφυεῖς ιδέας, αἵτινες διατελοῦσιν ἐγκατεσπαρμέναι ἐν τοῖς μνημείοις τῆς ἀρχαίας σοφίας. Ἐἴτε ἔγγραφα εἶνε ταῦτα, εἴτε μή, εἶνε ἀποτυπώματα ὑπερφυοῦς ιδέας, ἣτις ἐνέπνεε καὶ ἐνίσχυεν ἐν πάσῃ σκέψει καὶ ἐνεργείᾳ τὸν ἔξοχον ἐκεῖνον κόσμον. Ἀπὸ τῆς ἐπιρροῆς αὐτοῦ ἐξῆλθον πλείονες τοῦ ἐνὸς πολιτισμοί, ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ἠθικότης, ὁ ἀνθρωπισμὸς, αὐτὸν ἔχει μέχρι τῆς σήμερον μυσταγωγὸν καὶ προφήτην, ὁδηγὸν καὶ διδάσκαλον.

Προσφωνῶ εἰς ὑμᾶς, ἀγαπητοὶ νέοι, μετὰ τοῦ Ρωμαίου ἐκεῖνου: «Μελετᾶτε νυχθημερὸν τὰ ἔργα τῶν ὑμετέρων προγόνων· ἔστωσαν ταῦτα τὸ διηνεκές ὑμῶν ἐγκόλπιον, ὁ ὁδηγὸς ἐν πάσῃ ἀπορίᾳ καὶ ἀγνοίᾳ· δι' αὐτῶν θέλει ἐξευρεθῆ ἑκάστοτε ἡ λύσις πάντων τῶν προβλημάτων, ἅτινα ἠδύναντο ν' ἀπασχολήσωσι τὸ ὑμέτερον πνεῦμα· διὰ τῆς μελέτης αὐτῶν θέλει κραταιωθῆ ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ ὑμῶν, τῆς βουλήσεως, τῆς δράσεως. Πᾶν ὅ τι ἀγαθὸν καὶ ἀληθές, γενναῖον καὶ χρήσιμον θέλετε ἀντλήσῃ ἐν τῷ ταμείῳ τῆς ἀρχαίας γνώσεως. Δὲν καθίστασθε μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ πολῖται· ἐλεύθερα ὄντα κατὰ πνεῦμα, κατὰ χαρακτῆρα. Διὰ τῆς ἑλληνικῆς παιδείσεως θέλετε ἀναβλέψῃ πρὸς νέους κόσμους, περὶ ὧν οὐδὲν δύνασθε νὰ φαντασθῆτε μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς μυήσεως, τοῦ πνευματικοῦ προσηλυτισμοῦ, δι' οὗ ἐξέρχεσθε ἐκ τῆς στενῆς σφαίρας τῆς ἐγωϊστικῆς ἐνεργείας, εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ἀγνωστον ὑμῖν κόσμον τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ δικαίου καὶ τοῦ χρησίου.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα θέλει σᾶς δείξῃ διὰ τοῦ μεγαληγόρου Αἰσχύλου τοὺς ὑπερφυεῖς ἀγῶνας, οὓς διεξήγαγεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ Προμηθεύς, ἀπελευθερῶν τὸ ἀνθρώπινον ὄν ἀπὸ τοῦ κράτους καὶ τῆς βίας τῆς θεοκρατικῆς δυνάμεως, τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, διαμαρτυρομένην κατὰ τῶν δυναστικῶν ἐνεργειῶν ὑπερφιάλου θεοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα θέλει σᾶς διδάξῃ διὰ τοῦ Σοφοκλέους τὴν δύναμιν τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν, δι' ὧν διεξάγεται ὁ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ ἀγὼν, καὶ διὰ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἔστω καὶ ἀδικοῦντος καὶ παραφερομένου ἀπὸ τὸ φιλόπολι αὐτοῦ αἴσθημα, τὴν ἀντίληψιν τῆς πραγματικότητος ὑπὸ τὴν εὐγενεστάτην ἔννοιαν. Αὕτη ἐπὶ τέλους διὰ τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος, θέλει σᾶς ἀποκαλύψῃ τὸ ἀπόρρητον τῆς ἠθικῆς ιδέας, ἧς ἡ πραγμάτωσις εἶνε ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Οὐδεμίᾳ ἄλλῃ γλῶσσα κέκτηται τὴν ἐναρμόνιον εὐρυθμίαν τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς οὐσίας, ἡδύνουσα ἅμα καὶ διδάσκουσα, τέρπουσα καὶ παιδαγωγοῦσα. Δύο ὑπερφυεῖς καὶ παγκόσμιαι ιδέαι, ἡ ἑλληνικὴ γνῶσις καὶ ἡ χριστιανικὴ ἠθική, ὑφ' ὧν ἐφωτίσθη καὶ ἐπαιδαγωγήθη ὁ νεώτερος κόσμος, τὴν γλῶσσαν ταύτην ἔσχον ὄργανον. Ἡ δύναμις αὐτῆς ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς σήμερον ἡ αὐτή, καὶ καθ' ἣν ἔτι ἐποχὴν τὸ νεώτερον πνεῦμα ἀπομακρύνεται πῶς τῶν ὑπ' αὐτῆς διαχαραχθεισῶν τρίβων. Οὕτως ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀναγνωρίζεται μέχρι τῆς σήμερον ὡς τὸ τελειότατον ὄργανον τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς συνειδήσεως καὶ δυνάμεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἡ γλῶσσα αὕτη, ἡ παρὰ πάντων, τῶν χθῆς βαρβάρων, τιμωμένη καὶ γεραιρομένη, μονονουχὶ οὐδὲν διαφέρον παρέχει εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἑλληνικὴν γενεάν· οὐδὲ θεωρεῖται ὡς μία τῶν θαυμασιωτάτων δυνάμεων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Τούναν-

τίον· ἀπὸ τινος χρόνου ὑποτιμᾶται καὶ ὀλιγωρεῖται, ὡσεὶ οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἐκδηλώσῃ γενναίαν καὶ μεγαλόφρονα ἐθνικὴν ιδέαν, ὡσεὶ ἦτο ὄργανον βαρβάρου μᾶλλον ἢ πεπολιτισμένου λαοῦ. Ἡ ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη ἐπισκῆψασα καὶ ἐξακολουθοῦσα ἐθνικὴ κρίσις δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς λειτουργίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἐφορμὴ τῆς τοιαύτης ὀλιγωρίας καὶ καταφρονήσεως εἶνε, ὡς εἶπον, κυρίως ἡ ἄστοχος καὶ ἀμέθοδος αὐτῆς ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλία. Προκαλεῖ ἀδιαφορίαν μᾶλλον καὶ ἀπογοήτευσιν ἢ ἐνθουσιασμόν καὶ διαφέρον. Ἐντεῦθεν ἡ ἀντίδρασις· στρέβλωσις ὑπὸ πολλῶν τῶν γραφόντων, ἰσχυριζομένων, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπώλεσε τὴν παλαιὰν πλαστικότητα καὶ δύναμιν, ἐπιζητούντων δὲ γλωσσικὴν μεταρρυθμίσειν, σύμφωνα δὲ τῆσιν ταῖς νέαις συνθήκαις τοῦ βίου, ἀλλὰ μὴ κατανοούντων, ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης μεταρρυθμίσεως ἐπέρχεται ἡ ἐκβαρβάρωσις τῆς γλώσσης, δυσχερὲς δὲ καθίσταται νὰ περιβληθῇ δι' αὐτῆς τὴν προσήκουσαν, τὴν ἀληθῆ μορφήν καὶ ἐνέργειαν, ἡ ἑλληνικὴ σκέψις.

Ἰκαλεῖται ἡ ἑλληνικὴ νεότης, κληρονόμος τῶν ἀρχαίων ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ ἀρετῶν, καλεῖται, λέγω, εἰς ἀμυναν κατὰ τῶν τοιούτων ἀντεθνικῶν ἐνεργειῶν καὶ ροπῶν. Ἡ παραμέλησις καὶ ὀλιγωρία τῆς ἐθνικῆς γλώσσης ἔσται ἀναμφισβητήτως παραμέλησις τῆς ἐθνικῆς σκέψεως καὶ ἐνεργείας. Ἡ ἀπομάκρυνσις αὕτη ἀπὸ τῶν πατρῶν τριβῶν ἔτι μᾶλλον θέλει ἐξασθενώσῃ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα. Ὅφειλομεν νὰ κατανοήσωμεν, ὅτι ἐν ταῖς μακροχρονίοις ταλαιπωρίαις καὶ δοκιμασίαις τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, πρὸς τῆ ἠθροσκείᾳ, ἡ γλῶσσα ἦτο ἐκείνη, ἧς ἡ ὑπερφυῆς δύναμις ἐνέπνεεν αὐτὸ καὶ ἐχειραγῶγει. Ἄνευ τῆς πρὸς αὐτὴν βαθείας ἀφοσιώσεως, ἄνευ τῆς ἐπικλήσεως αὐτῆς ἐκάστοτε, ἡ ἑλληνικὴ συνείδησις ἠθέλην ἐξ-

αφανισθῆ ἴσως ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ καταστροφῇ. Διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀκηράτου καὶ ἀνεπάφου, ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Σχολεῖον ἐτήρησαν καὶ περιέσωσαν τὸ ἀπόρρητον τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, δι' ἧς περιέβαλον τὴν σκέψιν αὐτῶν οἱ ὑπερφυεῖς μυσταγωγοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ὁ Αἰσχύλος καὶ Σοφοκλῆς, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Δημοσθένης, εἶνε ἡ ἀπαράμιλλος γλῶσσα λαοῦ κατ' ἐξοχὴν πεπολιτισμένου καὶ φιλοπόλιδος.

Ἀνεγνωρίσθη τοῦτο ἀπὸ αἰῶνων. Λέξεις αὐτῆς καὶ ἐκφράσεις μεταχειρίζεται καθ' ἑκάστην, ἔστω καὶ διαστρέφουσα ἐνίοτε, ἡ καθ' ἡμᾶς παγκόσμιος ἐπιστήμη, μόνον οὕτω δυναμένη νὰ ἐκφράσῃ νέας ιδέας καὶ πορίσματα. Λαὸς δέ, διεκδικῶν τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ ὀφείλων νὰ ἐγκαυχᾶται ἐπὶ τούτῳ, δὲν δύναται ἢ νὰ τηρῆ ἄσπιλον καὶ ἀμόλυντον τὸν θησαυρὸν τοῦτον, ὅστις δὲν εἶνε μόνον γλωσσικός, ἀλλ' ἅμα καὶ ἠθικός θησαυρὸς τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, παρέχων εἰς αὐτὸ τὰ μέσα ἀληθοῦς πνευματικῆς δράσεως καὶ δημιουργίας.

Ἐπιτρέψατέ μοι ἐπίσης νὰ καταγγείλω ὑμῖν, τροφίμοις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ σκέψεως, καὶ ἄλλην ἐθνικὴν κατ' αὐτῆς ὕβριν, ἐξασκουμένην, ὡς μὴ ὄφειλε, ὑπὸ κοινωνικῆς μερίδος, εἰς ἣν κατ' ἐξοχὴν ἐπιβάλλεται ἡ μέχρι λατρείας τήρησις καὶ ἀφοσίωσις πρὸς τὰ πάτρια καὶ πρὸς τὰ ἐθνικὰ ιδεώδη, ὧν ἄνευ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου παρέρχεται πεζὸς καὶ ταπεινός, ἐστερημένος παντὸς θελγῆτροῦ καὶ πάσης χάριτος καὶ ζωῆς. Ἡ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὕβρις καὶ ὀλιγωρία ἐκδηλοῦται ἰδίᾳ ἀπὸ τινος χρόνου ὑπὸ τοῦ ὄντος ἐκείνου, εἰς ὃ κατ' ἐξοχὴν εἶνε ἀνατεθειμένη ἡ ἀνατροφή καὶ ἡ παιδεύσις τῶν τέκνων καὶ τῶν πολιτῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἐγκριτοὶ λεγόμεναι τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας γυναῖκες περιφρονοῦσιν

ἤκιστα ἑλληνικῶς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν, ἐπιλαμβάνομεναι πάσης εὐκαιρίας, ἵνα ἐπιδείξωσιν ὀθνείαν καὶ ἔκφυλον ἀνατροφὴν. Ἀκούετε καθ' ἑκάστην ἐν ταῖς ρύμαις τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας, ἐν ταῖς αἰθούσαις τῶν συναναστροφῶν, Ἑλληνίδας ξενοφρονούσας, καὶ ταῦτα ἄνευ πραγματικῆς γνώσεως τῆς ξένης γλώσσης. . . . Τὸ ἔκτροπον τοῦτο ἐθνικὸν φαινόμενον πρέπει νὰ καταπολεμηθῇ, νὰ καταδικασθῇ ἀμειλίκτως, νὰ ληφθῶσι δὲ προσηκόντως πάντα τὰ πρὸς τοῦτο μέτρα, ἵνα ἡ ἀνατροφή τῶν νέων Ἑλληνίδων καταστῇ ἑλληνικωτέρα καὶ ἐθνικωτέρα. Ἡ τοιαύτη ἀνθελληνικὴ ἀνατροφή, παρεχομένη ἐλευθέρως ἐν μέσαις Ἀθήναις καὶ πανταχοῦ τῶν σπουδαίων ἑλληνικῶν κέντρων, δεόν νὰ προσελκύσῃ τὴν μέριμναν τῶν ἀρμοδίων, κατανοούντων, ὅτι διαφθαρείσης τῆς μητρὸς ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς ἀπόψεως, ἀπολεσάσης τὸν ἑλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, θέλει ἐπέλθῃ ἀναποδράστως ἡ διαφθορὰ τῆς οἰκογενείας καὶ σὺν αὐτῇ ἡ ἐξαχρείωσις τῆς κοινωνίας καὶ τῆς φυλῆς. Ἡ Ἑλληνὶς μήτηρ δεόν νὰ καταστῇ Ἑστιάς τῆς ἐθνικῆς ιδέας· αὕτη εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν κεκλημένη νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὰ τέκνα αὐτῆς θερμὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν, ἀποστροφὴν δὲ καὶ ἀπέχθειαν πρὸς ὅτι ξένον καὶ ἔκφυλον. Οὐδὲ δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ τέλος ἡ ἐθνικὴ ἀναγέννησις καὶ ζωὴ, ἄνευ τῆς συνεργασίας τῆς γυναικός, ἀναμνησκομένης πάντοτε, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἔσχεν ἐν τῇ γυναικί, ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, μίαν τῶν περιφανεστάτων ἐθνικῶν δυνάμεων. Ἡ ἀρχαία Σπαρτιαῖτις ἐφιλοδόξει νὰ εἴπῃ εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς: Ἦ τάν, ἢ ἐπὶ τᾶς. Ἡ δὲ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνίς, ἀποστρεφομένη τὰ ἀλλότρια, ἄς μὴ λησμονῇ ἑκάστοτε, ὅτι μεταξὺ τῶν προγόνων αὐτῆς ὑπῆρξαν αἱ γυναῖκες τῆς Σπάρτης καὶ αἱ ἡρώιδες τοῦ Ζαλόγγου.

Περιφρόνησις τῆς γλώσσης συνεπάγεται περιφρόνησιν τοῦ ἔθνισμοῦ· ἡ ἀποστασία ἐπέρχεται μοιραίως παρὰ λαοῖς ὀλιγωροῦσι τῶν πατρίων. Ἡ γλῶσσα ὑπῆρξεν αἰείποτε ἡ ἰσχυροτάτη τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων· ἡ δὲ περιφρόνησις αὐτῆς καθίσταται ἀφετηρία ἐθνικῆς πτώσεως καὶ καταστροφῆς.

Φίλοι ὁμιληταί! Εἶπον ὅτι, πρὶν ἢ ἀπελευθερώσωμεν τὴν Ἑλλάδα, πρέπει ν' ἀπελευθερώσωμεν τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλά, πρὸς ἐπίτευξιν τούτου, πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων, τὸ κατ' ἐξοχὴν μέσον εἶνε ἡ ἀκριβὴς ἐκμάθησις καὶ ἡ λατρεία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, καθισταμένης πράγματι ἐθνικῆς. Οὐδὲν ὄργανον τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως ἐγένετο τελειότερον αὐτῆς πρὸς ἐκδήλωσιν τῶν ὑψίστων διανοημάτων καὶ ἰδεῶν. Ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς ἐσκέφθη τὸ πρῶτον ὁ ἄνθρωπος, διὰ τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐξεδήλωσε τὸν ὑπέροχον ἐκεῖνον χαρακτῆρα, ὅστις ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὰς κορυφὰς τοῦ πολιτισμοῦ. Ἄν δ' αὕτη ἐμόρφωσε καὶ ἐξωράϊσε τοσοῦτους πολιτισμούς, ἀποκαλύψασα τὸ φῶς τῆς ζωῆς εἰς τοσαῦτα ἔθνη, ἀνόμοιον καὶ ἀντίθετον πολλάκις ἐπιδιώκοντα πρόγραμμα, τίς ὁ ἀμφιβάλλων ἐξ ὑμῶν περὶ τῆς εὐεργετικῆς αὐτῆς ἐνεργείας καὶ πάλιν ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ ἐθνικοῦ μέλλοντος;

Οὐδὲν ἐξέλιπεν ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς φύσεως—οὐδὲν, πλὴν τῆς βουλήσεως τῶν Ἑλλήνων. Ταύτην καλούμεθα πάντες νὰ ἐνισχύσωμεν, νὰ φωτίσωμεν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ Ἑλληνισμὸς ἐσώθη, ἐνίκησεν. Ἡ τόλμη θ' ἀναλάβῃ τὰ σκῆπτρα τῆς ἐργασίας· καὶ ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τῶν μεγάλων ἰδεῶν τοῦ προγονικοῦ βίου, ἀποκαλυπτομένων ἡμῖν καὶ ἐνεργουσῶν διὰ τῆς θείας αὐτῶν καὶ ἀκηράτου γλώσσης, θὰ συνεχίσωμεν μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας, τὸ ἔργον, ὃ περ μέχρι τῆς σήμερον διατελεῖ τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἱστορικῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.